

ELIPTIČNE I JEDNODIJELNE REČENICE U DIJALOŠKOM JEDINSTVU

Čovjek se u svakodnevnom životu služi jezikom kad želi da prenese neku informaciju, da koga o čemu obavijesti, da pokaže svoj odnos prema nečemu ili da sam nešto sazna. Pritom se služi monološkim ili dijaloškim govorom. Najobičniji oblici monološkog govora jesu: pripovijedanje, izlaganje, objašnjavanje i opis. Taj je govor u govornom jeziku rjeđi od dijaloškog jer se prijenos informacije obično odvija kao dvostran proces: govoritelj prenosi sugovoritelju novu informaciju, a istodobno sam dobiva od sugovoritelja povratnu informaciju.

Povratna je informacija vrlo važan element u prenošenju informacije jer govoritelj na osnovi nje kontrolira u kakvom opsegu sugovoritelj prima informaciju koja mu se prenosi te, prema tome, prilagođuje saopćavanje da bi kvantum primljene informacije bio što potpuniji.

Dijaloški se govor (dijalog) obično sastoji od replika koje se izmjenjuju između govoritelja i sugovoritelja. Replika je iskaz (tekst) govoritelja ili sugovoritelja. U dramskom tekstu njome se smatra svaki pojedini dio uloge kojim se odgovara na riječi suigrača:

1. — Kako ti ide, Leno?
2. — Kako već može ići u takvom životu! Loše! Čemu pitaš tako nešto?
3. — Jesi li bila napolju?
4. — Da.
5. — Gdje si bila?
6. — Negdje. Ta ne mogu sjediti ovdje čitav dan i zuriti u zidove.
7. — To i ne moraš. Ja sam sretan ako se razonodiš.
8. — No, dakle, onda je u redu. (Remarque, Ljubi bližnjega svoga)

Gornji dijalog sastoji se od osam replika. Repliku može činiti jedna riječ, uzvik, jedna ili više rečenica.

Od replike razlikujemo dijaloško jedinstvo. Tako nazivamo izmjenu dvaju iskaza u dijalogu između govoritelja i sugovoritelja, kada drugi iskaz proistječe iz prvog i zavisan je od njega. Obično se dijaloško jedinstvo sastoji od »uvodnog iskaza« — prvog dijela — i »uzvratnog iskaza« — drugog dijela dijaloškog jedinstva. Najobičniji je oblik dijaloškog jedinstva upit i odgovor:

- Koliko je sati? (uvodni iskaz)
- Osam (uzvratni iskaz).

Pogledajmo koliko u navedenom odlomku iz Remarquea imamo dijaloških jedinstava:

1. — Kako ti ide, Leno?
- Kako već može ići u takvom životu! Loše!
2. — Čemu pitaš tako nešto?
- Jesi li bila napolju?
- Da.

3. — Gdje si bila?
 - Negdje. Ta ne mogu sjediti ovdje čitav dan i zuriti u zidove.
 - To i ne moraš.
4. — Ja sam sretan, ako se razonodiš.
 - No, dakle, onda je u redu.

Kao što vidimo, dijaloško jedinstvo i replika nisu jedno te isto. Dijaloško jedinstvo sastoji se ne samo od upita i odgovora na njih već od bilo kakvog iskazagovoritelja i uzvratnog iskaza sugovoritelja:

1. — Ja idem prvi, viši sam od tebe.
 - Dobro, a ja јe oprezno za tobom.
2. — Samo pazi kuda staješ. Možeš se lako omaknuti i pasti u rijeku.
 - U redu. Ne brini. Bit јe pažljiv.

Često je u dijaloškom jedinstvu uzvratni iskaz izražen eliptičnom rečenicom:

1. — Koga si udario štapom po leđima?
 - Radovana.

Ali i uvodni iskaz može biti eliptična rečenica ako se dijaloško jedinstvo nadovezuje na neko drugo dijaloško jedinstvo, koje zajedno s njim čini jednu informacijsku cjelinu:

1. — Hoće li se večeras prenositi nogometna utakmica?
 - Hoće.
2. — A sutra?
 - Ne, sutra neće.

Druge dijaloške jedinstve počinje eliptičnom rečenicom »A sutra?«, koja je smislom povezana s prethodnim dijaloškim jedinstvom. Dijaloško se jedinstvo može sastojati od dva ili više iskaza, koji se izmjenjuju između govornika i sugovoritelja. Obično se ono sastoji od dva iskaza, ako ni jedan od njih nije upitna rečenica ili ako je samo uvodni iskaz upitna rečenica:

1. — Danas je takva vrućina da se više ne može izdržati.
 - Da, vruće je kao u peći.
2. — Znaš li koliko je danas bilo stupnjeva?
 - Znam. Trideset i dva.

Ako je uvodni iskaz izjavna rečenica, a za njim u uzvratnom iskazu slijedi upitna rečenica, može se dijaloško jedinstvo sastojati od tri iskaza:

1. — Danas će se na prvom programu prenositi nogometna utakmica.
 - U koliko sati?
 - U pet.

Ovdje se dijaloško jedinstvo sastoji od jednog uvodnog i dva uzvratna iskaza. Odmah nakon uzvratnog iskazagovoritelj može dati novu informaciju novim uvodnim iskazom te, prema tome, započeti novo dijaloško jedinstvo:

1. — Danas će se na prvom programu prenositi nogometna utakmica.
 - U koliko sati?
 - U pet. 2. Jesi li slobodan u pet?
 - Svakako. Pa i da nisam, već bih se nekako oslobođio.

Novo dijaloško jedinstvo započinje rečenicom »Jesi li slobodan u pet?«, koja se u pisanom tekstu obično piše u istom retku u kojem i uzvratni iskaz prethodnog dijaloškog jedinstva; dakle i jedan i drugi iskaz spadaju u istu repliku. Replici smo na taj način dali isto onakvo značenje kakvo ona ima i u dramskom tekstu: u dijaloškom govoru ona je sav onaj tekst koji govoritelj prenosi a da pritom nije prekidan iskazom nekog drugog govoritelja.

U dijaloškom su jedinstvu uvodni i uzvratni iskaz međusobno tijesno povezani. Uzvratni iskaz s raznih strana upotpunjava informaciju koja se daje uvodnim iskazom te je na taj način nesamostalan i logički zavisan od uvodnog iskaza. Uvodni i uzvratni iskaz povezani su određenim zakonima logičke zavisnosti i čine logičku cjelinu. Po smislu je uzvratni iskaz zavisan od uvodnog iskaza, njegovo se značenje u velikom broju slučajeva može razotkriti samo ako se poznaje uvodni iskaz. Rečenicu »A ja četiri« smatramo nepotpunom ako stoji samostalno, izvan dijaloškog jedinstva, jer je informacija koja se njome prenosi nejasna. Ali ako je ta rečenica sastavni dio dijaloškog jedinstva, i to uzvratni iskaz, tada je smatramo potpunom jer nam uvodni iskaz omogućuje jednoznačnu transformaciju uzvratnog iskaza u potpunu rečenicu:

- Ovog tjedna pročitao sam dvije knjige.
- A ja četiri.

Uzvratni iskaz u ovom dijaloškom jedinstvu prenosi istu količinu informacije kao i rečenica »A ja sam ovog tjedna pročitao četiri knjige«. Zbog ekonomije, preciznosti i jasnoće u uzvratnom iskazu dijaloškog jedinstva izostavlja se sve ono što je razumljivo iz uvodnog iskaza, što se smatra ponavljanjem uvodnog iskaza, što smeta brzom sporazumijevanju i otežava prijenos informacije. Prema tome, svaku rečenicu u uzvratnom iskazu koja je jednoznačna u informativnom pogledu, koja prenosi neku obavijest, saopćenje, jednom riječju — neku informaciju, smatramo potpunom rečenicom, bez obzira na to da li se ona sastoji od jedne ili od više riječi.

U sintaksnom pogledu prema svojoj strukturi rečenice mogu biti dvodijelne i jednodijelne. Dvodijelne su one rečenice koje imaju subjekt i predikat (Brat čita). Ako je predikat u takvim rečenicama izostavljen, one se zovu krvne ili eliptične (Tko čita? Brat). U jednodijelnim rečenicama ne može se odrediti subjekt i predikat (Pjevati! Kada? Brata. Uh! Proljeće).

U dijaloškom govoru susreću se i jednodijelne i dvodijelne rečenice. Jednodijelne su rečenice u dijaloškom govoru mnogo češće nego u nekom drugom tekstu pa je prijeko potrebno da nastavnik obrati na njih pažnju učenika. U govornoj vježbi u kojoj se uvježbava dijaloški govor nastavnik traži od učenika da se služe i jednim i drugim rečenicama onako kako to normalni govorni proces zahtijeva. Ne rade dobro neki nastavnici koji traže da učenici razgovaraju na stranom jeziku upotrebljavajući samo dvodijelne neeliptične rečenice.

Istina, takvi su zahtjevi na mjestu u jezičnim vježbama u kojima se uvježbavaju različite jezične strukture, ali u govornim vježbama treba uvijek nastojati da se dijaloški govor odvija što prirodnije, onako kao što se obično odvija u normalnoj govornoj situaciji, a tu se, kao što smo vidjeli, jednodijelne i eliptične rečenice, pogotovo u uzvratnom iskazu, vrlo često upotrebljavaju.

U dijaloškom govoru uz izjavne rečenice dolaze i upitne, željne i usklične rečenice, jednodijelne i dvodijelne, pa je potrebno da tim rečenicama, njihovo tvorbi i upotrebi nastavnik obrati punu pažnju. Zanemarivanje obrade upitnih, željnih i uskličnih rečenica u dijaloškom govoru, obraćanje pažnje isključivo izjavnim rečenicama, dovodi do deformiranja dijaloškog jedinstva, učenici se ne uče da u govornom procesu pravilno upotrebljavaju ostale tipove rečenica osim izjavnih, što samo po sebi koči prirodno odvijanje dijaloga. Neobično je važno da se uz izjavne rečenice puna pažnja obrati ostalim vrstama rečenica, pogotovo u onim jezicima u kojima se upitne, zapovjedne i željne rečenice ne tvore na isti način kao i u materinskom jeziku učenika.

Osobito su česte u dijaloškom govoru različite upitne i odgovorske rečenice (upiti i odgovori), pa je uz izjavne rečenice potrebno da se i one nalaze u središtu nastavnikove pažnje pri oblikovanju dijaloškog govora učenika na stranom jeziku. Pravilna formulacija pitanja i odgovora ima važnu ulogu u razvijanju dijaloškog govora učenika već na početnom stupnju nastave stranog jezika. Nastavnik već ovdje treba da točno pokaže učenicima kako se u stranom jeziku formuliraju upiti, a kako odgovori na njih.

Učenici će moći usredotočiti svoju pažnju na sadržaj upita tek onda kad su svladali tehniku sastavljanja pitanja, kad je nastavnik uspio kod njih stvoriti čvrste navike postavljanja pravilnih upita i sastavljanja pravilnih odgovora na upite.

Mladi nastavnici, obraćajući osnovnu pažnju sadržajnoj strani upita i odgovora, često zanemaruju rad na njihovu formuliranju. Oni zaboravljaju pritom da pravilna formulacija upita i odgovora čini bazu pravilnog dijaloškog govora na stranom jeziku. Na početnom stupnju učenja stranih jezika formulacija najjednostavnijih upita stvara učenicima poteškoće. Slušajući pitanje nastavnika, učenik svu svoju pažnju usredotočuje na sadržajnu stranu upita, nastojeći da mu ništa ne promakne, da što bolje razumije nastavnikov upit. Pritom on ne misli na formulaciju odgovora, koja je često strukturno povezana s formulacijom upita. Tek kad je shvatio sadržaj pitanja, počinje razmišljati kako da na nj odgovori. Pritom često zaboravlja samu formulaciju pitanja koja mu pomaže da pravilno i lako odgovori. Stoga je poznavanje tehnike postavljanja upita i razvijanje navika i vještina brzog odgovaranja na različite vrste upita jedan od osnovnih preduvjeta za razvijanje dijaloškog govora učenika.

U svakom stranom jeziku postoji nekoliko osnovnih tipova upita koje učenici treba da solidno usvoje već u toku prve godine učenja. Njima se kasnije pripajaju dodatni tipovi, koji se nadovezuju na osnovne, a koje s metodske strane nije preporučljivo uvježbavati zajedno s osnovnim. To je još važnije pri formuliranju odgovora na pojedine upite. Uz svaki tip upita treba da učenik na početnom stupnju uvježba nekoliko osnovnih tipova odgovora, na koje se u drugoj i u trećoj godini učenja sistematski nadovezuju ostali mogući odgovori.

Osnovni tipovi upitnih rečenica promatraju se uvijek zajedno s drugim vrstama ovdje spomenutih rečenica. Kao ishodna baza uvijek služi izjavna rečenica. Svaka takva rečenica može se lako transformirati u upitnu, uzvičnu, zapovjednu, bez obzira na strukturu tih rečenica, bez obzira na to na osnovi kakvih govornih modela su one izgrađene. Tako izjavnu rečenicu »Viktor čita knjigu« lako transformiramo u uzvičnu, željnu, upitnu ili zapovjednu:

Viktor čita knjigu.
Viktor čita knjigu!
Kad bi Viktor čitao knjigu!
Čita li Viktor knjigu?
Tko čita knjigu?
Neka Viktor čita knjigu!
Viktore, čitaj knjigu!

Nastavnik ne može učiti djecu upitnim ili zapovjednim rečenicama, polazeći od njihove strukture kao bazične, a da im prije toga nije pokazao iste govorne modele izjavnih rečenica, da ih nije upoznao sa strukturon sličnih izjavnih rečenica. Tek ako je učenicima poznata struktura izjavne rečenice, oni mogu na osnovi nje lako graditi druge vrste prostih rečenica: upitne, uzvične i dr. Kad bismo u našem primjeru kao osnovnu strukturu uzeli, na primjer, rečenicu »Tko čita knjigu?«, učenici bi teško pomoću različitih transformacija iz nje mogli izvesti sve ostale vrste prostih rečenica, zapovjednu: Viktore, čitaj knjigu!, željnu: Kad bi Viktor čitao knjigu! — itd. Ali ako kao bazičnu uzmemmo izjavnu rečenicu, lako je pomoću raznih transformacija dobiti ostale vrste rečenica.

U našoj nastavnoj praksi pri uvježbavanju dijaloškog govora ne obraće se pažnja svim ovdje navedenim vrstama rečenica u onolikoj mjeri u koliko se one stvarno susreću u normalnom govornom procesu. To je jedan od nedostataka naše nastave stranih jezika, koji treba ukloniti. Čak i u jezicima u kojima za izricanje želje ili zapovijedi dolaze glagoli u kondicionalu, konjunktivu itd. treba napraviti prihvatljiv izbor kako bi se učenici u dijaloškomgovoru mogli služiti tim rečenicama već u prvoj godini učenja stranog jezika.

Pri obradi različitih upitnih rečenica uzimamo, dakle, kao bazičnu strukturu izjavne rečenice:

Danas je Viktor donio novu bilježnicu.
Što je donio Viktor?
Kakvu je bilježnicu Viktor donio?
Tko je donio novu bilježnicu?
Je li Viktor donio novu bilježnicu? itd.

Izjavna nam rečenica služi kao temelj na osnovi kojeg određujemo kakva sve pitanja možemo u toj rečenici formulirati. Gornja izjavna rečenica ima pet dijelova: subjekt (Viktor), predikat (donio je), objekt (bilježnicu), atribut (novu), oznaku vremena (dan). Pogledajmo na koji se dio rečenice može odnositi pitanje:

Tko je donio novu bilježnicu? Viktor. (Subjekt)
Što je učinio Viktor? Donio je bilježnicu. (Predikat)
Što je donio Viktor? Bilježnicu. (Objekt)
Kakvu je bilježnicu donio Viktor? Novu. (Atribut)
Kada je Viktor donio novu bilježnicu? Danas. (Oznaka vremena)

Vidimo da se pitanje može odnositi na svaki dio rečenice. Prema tome, izjavnoj se rečenici može postaviti onoliko pitanja koliko ona ima dijelova. Onaj dio rečenice na koji se pitanje odnosi zove se predikat pitanja. Ako se pitanje odnosi na subjekt, subjekt je predikat pitanja, ako se odnosi na predikat, pre-

dikat je predikat pitanja, ako se odnosi na objekt, objekt je predikat pitanja itd.

U odgovorskoj rečenici uvijek se daje odgovor na predikat pitanja.

Tko je donio novu bilježnicu? (tko — predikat pitanja)

Što je donio Viktor? Novu bilježnicu.

Predikatom pitanja traži se informacija o nečemu što je govoritelju nepoznato. Odgovorom u odgovorskoj rečenici daje se tražena informacija. Prema predikatu pitanja u upitnoj rečenici u odgovorskoj rečenici stoji predikat odgovora. Predikat odgovora uvijek je ona riječ u odgovorskoj rečenici kojom se saopćava nešto novo, koja nosi novu informaciju.

Tko je donio bilježnicu? (tko — predikat pitanja)

Viktor. (Viktor — predikat odgovora)

Ako se odgovara punom odgovorskog rečenicom, predikat odgovora je isti dio odgovorske rečenice, kao i predikat pitanja u upitnoj rečenici:

Tko je donio novu bilježnicu? (tko — subjekt)

Novu je bilježnicu donio Viktor. (Viktor — subjekt)

Vidjeli smo da je uzvratni iskaz u dijaloškom jedinstvu često eliptična rečenica. U uzvratnom iskazu, odgovoru na pitanje, ukoliko je on eliptična rečenica, izriče se samo predikat odgovora umjesto da se ponavlja čitava upitna rečenica:

Tko je donio novu bilježnicu?

Viktor.

Kongres nastavnika engleskog jezika u Budimpešti. Međunarodno društvo nastavnika engleskog jezika (IATEFL) i Mađarsko društvo za strane jezike (T. I. T.) organiziraju u Budimpešti od 9. do 11. travnja 1974. pod pokroviteljstvom Međunarodne federacije profesora stranih jezika (FIPLV) *Internacionalni kongres nastavnika engleskog jezika*. Glavna tema kongresa jest: *Nastava engleskog jezika na različitim nivoima znanja*. Pored tri plenarna predavanja bit će podneseno oko 45 referata s diskusijom o mnoštvu pitanja koja zanimaju nastavnike engleskog jezika. Prijave za Kongres podnose se na adresu: Dr Agnes Szentivanyi, T. I. T., Brody Sandor u. 16, Budapest, VIII.

R. F.